

PERSPEKTYWY ROZWOJU ROLNICTWA EKOLOGICZNEGO W ŚWIETLE WYNIKÓW BADAŃ GOSPODARSTW KONWENCJONALNYCH

Karol Kociszewski

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

Abstrakt. Celem opracowania było określenie perspektyw rozwoju strony podażowej rynku rolniczych produktów ekologicznych w warunkach polskich. Przedstawiono w nim wyniki ogólnopolskich badań ankietowych przeprowadzonych wśród rolników konwencjonalnych. Oszacowano, że według deklaracji rolników, liczba gospodarstw ekologicznych może wzrosnąć do wielkości odpowiadającej 6,8-24,2% ogółu polskich gospodarstw. Głównymi motywami przejścia na metody ekologiczne są dbałość o zdrowie i środowisko, satysfakcja z pracy oraz dotacje rolnośrodowiskowe. Jako bariery zidentyfikowano: ograniczone możliwości sprzedaży, niską opłacalność produkcji, dużą pracochłonność, wysokie koszty wytwarzania i obniżone plony. W długim okresie rozwój rynku może być stymulowany wzrostem popytu. W średnim okresie potrzebne jest podniesienie stawek dotacji w powiązaniu z usprawnieniem systemu certyfikacji i kontroli gospodarstw.

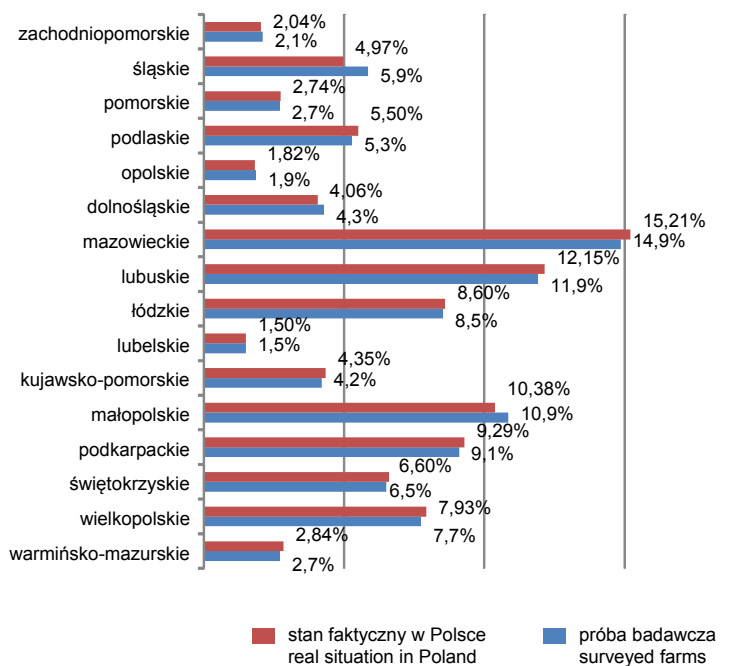
Słowa kluczowe: rolnictwo ekologiczne, rynek produktów ekologicznych

WPROWADZENIE

Głównym celem artykułu było określenie perspektyw i czynników rozwoju strony podażowej rynku rolniczych produktów ekologicznych w warunkach polskich. Osiągnięciu tego celu posłużyły wyniki ogólnopolskich badań ankietowych przeprowadzonych metodą CATI (ang. *Computer Assisted Telephone Interview* – wspomagany komputerowo wywiad telefoniczny) w 2011 roku, wśród rolników konwencjonalnych, na podstawie koncepcji i formularzy ankiet przygotowanych przez autora.

ZAKRES I METODYKA BADAŃ, CHARAKTERYSTYKA PRÓBY BADAWCZEJ

Pytania ankietowe dotyczyły określenia skłonności do przestawienia się rolników na produkcję ekologiczną, uwarunkowań związanych z tym decyzji (w tym bodźców i barier) oraz przewidywań zmian sytuacji w rolnictwie ekologicznym. Zgromadzono dzięki temu opinie nt. poziomu cen produktów ekologicznych, dotacji, oczekiwań zmian dochodów oraz możliwości sprzedaży w porównaniu z żywnością konwencjonalną. Zebrane wyniki pozwoliły na zidentyfikowanie szans i barier rozwoju rolnictwa ekologicznego oraz uwarunkowań jego opłacalności. Badaniami objęto 350 indywidualnych gospodarstw rolnych o powierzchni powyżej 1 ha prowadzących działalność produkcyjną. Były to gospodarstwa konwencjonalne, czyli nieposiadające certyfikatu rolnictwa ekologicznego. Przy określeniu doboru jednostek przyjęto zasadę kwotowania, dzięki czemu rozkład liczebności próby badawczej pomiędzy województwa kształtował się w proporcji zbliżonej do stanu faktycznego w Polsce (rys. 1). Respondentów dobrano tak, aby liczebności poszczególnych grup obszarowych były zbliżone do faktycznej struktury obszarowej w skali kraju (tab. 1).

Rys. 1. Procentowy rozkład liczebności badanych gospodarstw w układzie województw w porównaniu ze stanem faktycznym (2011 rok)

Źródło: badania własne oraz dane GUS [Rocznik Statystyczny... 2012].

Fig. 1. Statistical distribution of surveyed farms divided between voivodeships in comparison to the actual state (2011)

Source: author's own study, data published by CSO of Poland [Statistical Yearbook... 2012].

Tabela 1. Rozkład badanych gospodarstw pomiędzy grupy obszarowe w porównaniu ze stanem faktycznym w skali kraju w 2011 roku (%)

Table 1. Statistical distribution of responded farms divided according to their size in comparison to the actual state in 2011 (%)

Powierzchnia gospodarstwa Farm area	Próba badawcza Surveyed farms	Stan faktyczny (2011) Real situation in Poland (2011)
1-5 ha	59,7	55,1
5-10 ha	19,8	22,5
10-20 ha	13,9	14,4
20-50 ha	5,7	6,2
50-100 ha	0,6	1,1
100-300 ha	0,3	0,6

Źródło: badania własne, dane GUS [Rocznik Statystyczny... 2012].

Source: author's own study, data published by CSO of Poland [Statistical Yearbook... 2012].

W zdecydowanej większości gospodarstw (98%) pracowała niewielka liczba osób (do pięciu). Profil produkcji badanych podmiotów obejmował chów zwierząt, w tym było mięsne (12,3% respondentów) i mleczne (24,9%), trzodę (29,7%), drób (43,7%) oraz uprawę roślin, w tym głównie zboża (68,6%) oraz warzywa i owoce (59,1%).

W strukturze wiekowej respondentów dominowały osoby w średnim wieku: 28,6% w przedziale 41-50 lat i 33,7% w przedziale 51-60 lat, 3,7% biorących udział w badaniach miało od 21 do 30 lat, 8,9% od 31 do 40 lat, a 25,1% powyżej 60 lat.

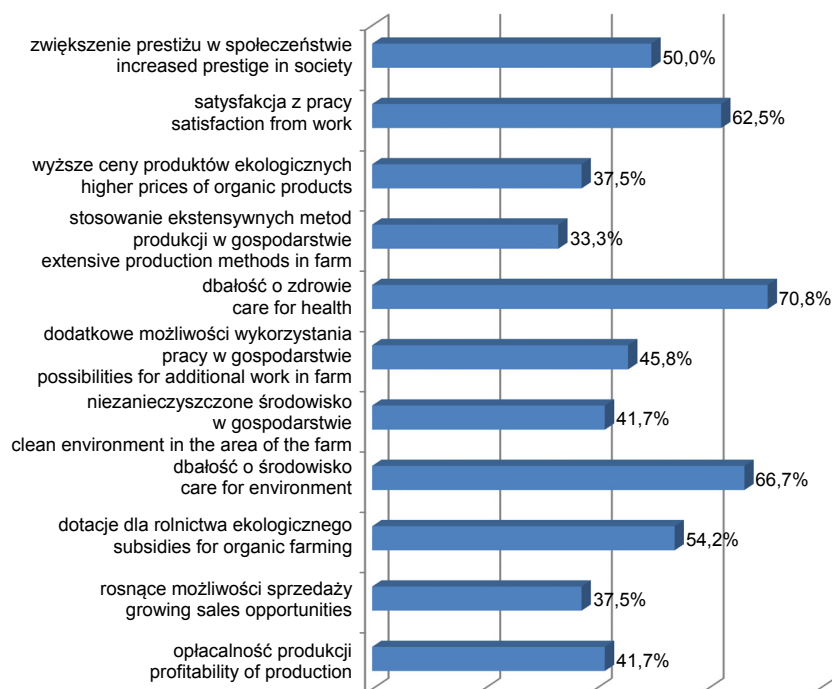
POTENCJAŁ WZROSTU LICZBY GOSPODARSTW EKOLOGICZNYCH

Wyniki badań wskazują, że 6,8% rolników wyraziło chęć przestawienia gospodarstwa na metody ekologiczne (w tym 3,7% chciało przestawić całość gospodarstwa, a 3,1% tylko jego część). Oprócz tego, 17,4% respondentów deklarowało zainteresowanie podjęciem produkcji ekologicznej, ale było niezdecydowanych na przestawienie gospodarstwa. Część z tej grupy mogłaby się ubiegać o uzyskanie certyfikatu omawianego typu rolnictwa, a zatem liczba gospodarstw ekologicznych mogłaby wzrosnąć z obecnych 1,55% w końcu 2012 roku¹ do kilkunastu procent udziału w ogólnej liczbie gospodarstw. Biorąc pod uwagę 6,8% respondentów, którzy byli chętni do podjęcia produkcji ekologicznej (dolną granicę wskazanego potencjału), można stwierdzić, że stopa wzrostu liczby gospodarstw ekologicznych wynosi około 300%. Prawdopodobne jest, że będzie to trwało 3-4 lata, zważywszy że w latach 2004-2011, czyli po akcesji i uruchomieniu dotacji, dynamika wzrostu liczby gospodarstw wyniosła 543%². Wśród

¹ Obliczenia własne na podstawie danych GUS [Rocznik Statystyczny... 2013] i IJHARS [Liczba producentów... 2013].

² Obliczenia własne na podstawie danych prezentowanych przez Łuczkę-Bakułę [2007] oraz IJHARS [Liczba producentów... 2013].

osób chcących przestawić gospodarstwo na metody ekologiczne 50% miało wykształcenie średnie, w tym 25% średnie rolnicze (rys. 2). Wskaźniki te były wyższe niż wśród niezainteresowanych rolnictwem ekologicznym (34,6% z wykształceniem średnim, w tym 10,6% ze średnim rolniczym) i wyższe niż w próbie całkowitej (34,3% z wykształceniem średnim, w tym 11,7% ze średnim rolniczym). Wśród niezainteresowanych było nieco więcej osób z wykształceniem zawodowym (35,1%) niż wśród deklarujących podjęcie produkcji ekologicznej (33,2%). Może to świadczyć o tym, że poziom wykształcenia rolników wpływa na ich związki z produkcją ekologiczną. Wykształcenie ma znaczenie dla podniesienia świadomości ekologicznej, a także poziomu wiedzy i umiejętności.

Rys. 2. Bodźce do przestawienia gospodarstwa na produkcję ekologiczną (% odpowiedzi)
Źródło: badania własne.

Fig. 2. Incentives of conversion into organic farming (% of responses)
Source: author's own study.

BARIERY I CZYNNIKI ROZWOJU PRODUKCJI EKOLOGICZNEJ

Rolnicy deklarujący przestawienie całości lub części gospodarstwa na metody ekologiczne jako bodźce, które ich do tego skłaniają, najczęściej wymieniali dbałość o zdrowie swoje i swojej rodziny, a także dbałość o środowisko i satysfakcję z pracy (rys. 2). Dotacje unijne okazały się dopiero czwartym czynnikiem pod względem częstotliwości wyboru. Jednocześnie aż 53,8% chcących przestawić całe gospodarstwo

i 18,2% zamierzających przestawić jego część na metody ekologiczne nie chciała brać udziału w programie rolnośrodowiskowym (PRS), czyli nie była zainteresowana otrzymywaniem dotacji. Widocznie przy obowiązujących stawkach nie były one wystarczającym bodźcem do podjęcia 5-letniego zobowiązania wraz z towarzyszącymi mu utrudnieniami biurokratycznymi. Może to oznaczać, że stawki płatności są za niskie, a co za tym idzie ich funkcja bodźcowa jest osłabiona.

Można to potwierdzić na podstawie opinii większości respondentów, według których stawki dotacji powinny być wyższe (tab. 2).

Tabela 2. Ocena wybranych czynników wpływających na opłacalność produkcji ekologicznej (% odpowiedzi)

Table 2. Evaluation of factors influencing profitability of organic production in the opinion of farmers (% of responses)

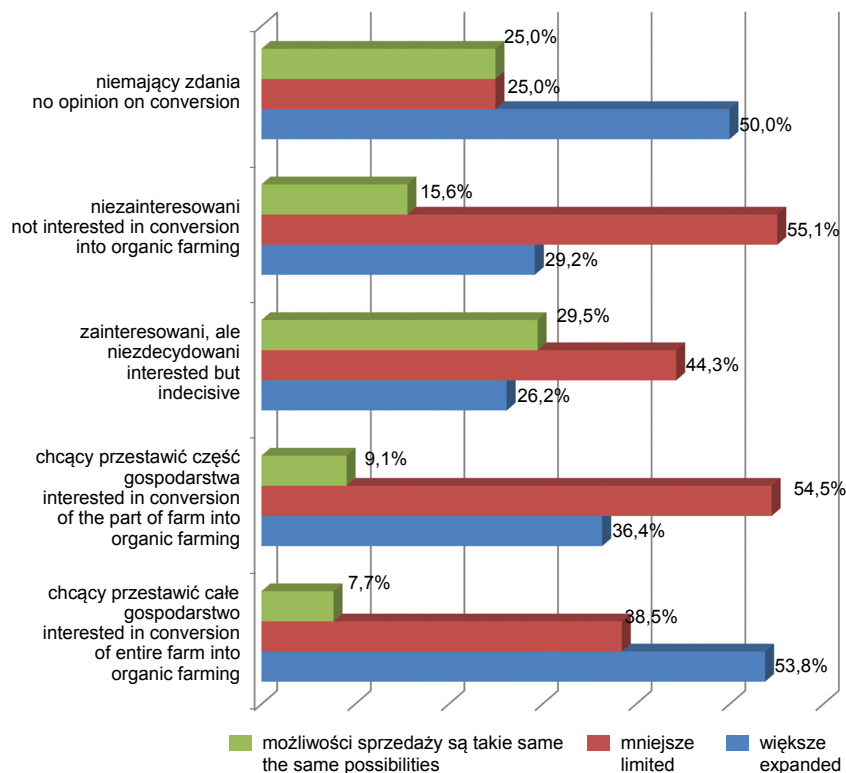
Wyszczególnienie Specification	Cena Price	Marża pośrednika Retail mark-up	Stawka dotacji Rate of subsidy
Powinna być wyższa Should be higher	66,3	8,3	38,0
Mogłaby być niższa Could be lower	16,6	69,1	10,9
Jest na odpowiednim poziomie Is on proper level	14,9	17,7	34,9
Brak odpowiedzi No answer	2,3	4,9	16,3

Źródło: badania własne.
Source: author's own study.

Opłacalność produkcji nie była często wskazywanym bodźcem do przestawienia gospodarstwa na produkcję ekologiczną. Można to skonfrontować z oceną poziomu cen produktów ekologicznych. Duża część rolników uznała, że jest on zbyt niski. Stwierdzono zatem, że zwiększenie dynamiki wzrostu liczby gospodarstw jest uwarunkowane wzrostem cen i/lub zwiększeniem stawek dotacji. Warto też zwrócić uwagę na to, że według respondentów marża nakładana przez pośredników sprzedających produkty ekologiczne była za wysoka. Może to oznaczać, że pośrednicy przejmują znaczną część wartości dodanej z produkcji ekologicznej.

Pomimo niekorzystnej oceny poziomu cen i dotacji, zdecydowana większość rolników zamierzających przestawić całe gospodarstwo na metody ekologiczne (53,8%) oczekuje związanego z tym wzrostu dochodów. Wśród osób zamierzających przestawić część gospodarstwa odsetek ten wynosił 45,5%, wśród niezainteresowanych jedynie 32,5%, a w próbie całkowitej 35,2%. Oczekiwania wzrostu dochodów mogą wynikać z korzystnej oceny możliwości sprzedaży (rys. 3).

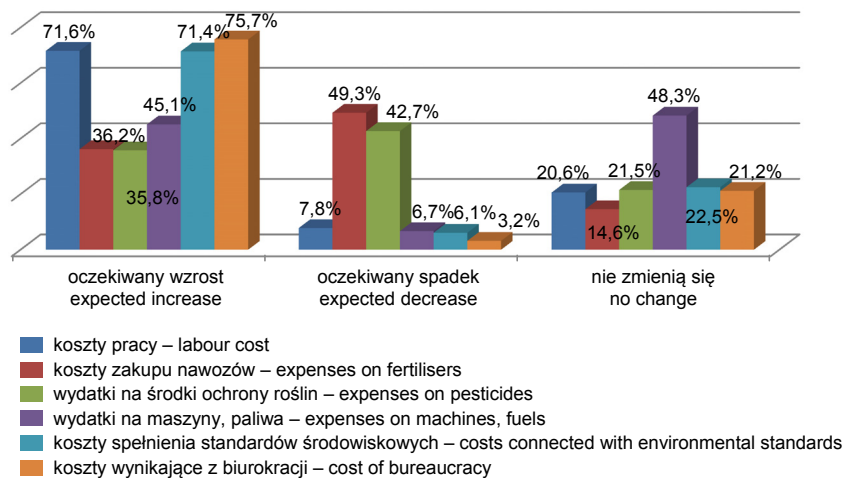
Ocena ta wydaje się jednak nadmiernie optymistyczna, gdy weźmie się pod uwagę wyniki badań dotyczących wskazania czynników zniechęcających do produkcji ekologicznej. Rolnicy niezainteresowani jej podjęciem najczęściej wskazywali właśnie na ograniczone możliwości sprzedaży (61,9%), będącą ich konsekwencją niską opłacalność produkcji (56,6%), a także na dużą pracochłonność (60,6%), wysokie koszty wy-

Rys. 3. Ocena możliwości sprzedaży żywności ekologicznej w porównaniu z żywnością konwencjonalną (% odpowiedzi)
Źródło: badania własne.

Fig. 3. Evaluation of possibilities of organic food sales in comparison to conventional products (% of responses)
Source: author's own study.

tworzenia (46,4%) i obniżone plony (48,0%). Wyniki te można uzupełnić danymi odnośnie do oczekiwań zmian nakładów związanych z podjęciem produkcji ekologicznej (rys. 4). Zdecydowana większość rolników przewidywała wzrost kosztów pracy oraz kosztów związanych z utrudnieniami biurokratycznymi i standardami środowiskowymi. Większość spodziewała się spadku nakładów na nawozy i środki ochrony roślin. Optymistyczne przewidywania wzrostu dochodów (pomimo niekorzystnej oceny czynników wpływających na opłacalność produkcji) mogły wynikać z ich opinii dotyczących szans rozwoju rolnictwa ekologicznego (rys. 5). Częstotliwość odpowiedzi wskazuje na to, że największą szansą rozwoju rolnictwa ekologicznego są dotacje UE. Potwierdzają to badania Runowskiego [2012], według których dochodowość gospodarstw ekologicznych wynika przede wszystkim ze stosowania dotacji. Należy je uznać za istotny czynnik rozwoju produkcji ekologicznej, pomimo opinii respondentów, że ich stawki są zbyt niskie i tego, że uprzednio nie wskazywali oni dotacji jako głównego bodźca zachęcającego do przestawienia gospodarstwa na metody ekologiczne (rys. 2).

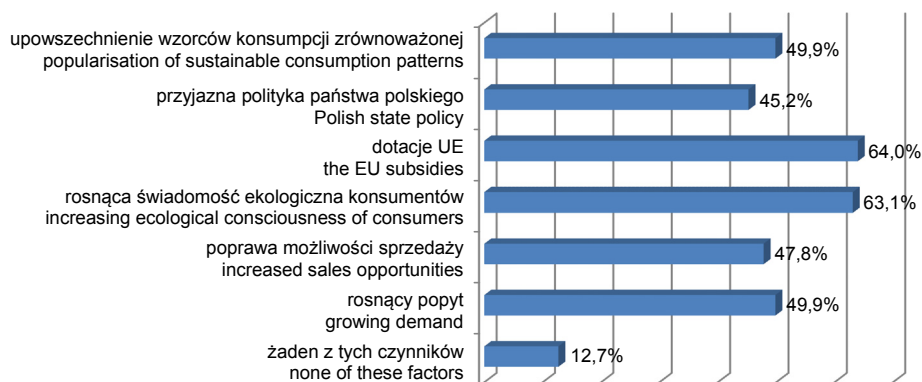

Rys. 4. Oczekiwania zmian nakładów/kosztów związanych z produkcją rolną po ewentualnym przestawieniu gospodarstwa na metody ekologiczne (% odpowiedzi)

Źródło: badania własne.

Fig. 4. Farmers' expectations on changes of particular cost categories after potential conversion into organic production (% of responses)

Source: author's own study.

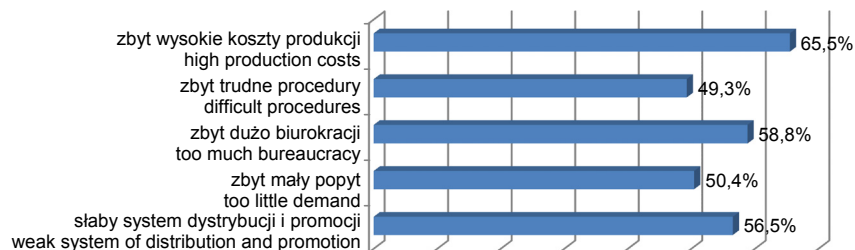
Rys. 5. Szanse rozwoju produkcji ekologicznej (% odpowiedzi)

Źródło: badania własne.

Fig. 5. Opportunities for organic production development in farmers' opinions (% of responses)

Source: author's own study.

Być może ankietowani nie chcieli deklarować postaw merkantylnych, a raczej wskazać na motywację związaną z zaspokojeniem wyższych potrzeb (np. dbałość o zdrowie, o środowisko) [Kociszewski 2013].

Rys. 6. Bariery rozwoju rolnictwa ekologicznego (% odpowiedzi)

Źródło: badania własne.

Fig. 6. Barriers of organic farming development (% of responses)

Source: author's own study.

Inną przyczyną może być to, że rolnicy obecnie upatrują szans w przyszłym wzroście dotacji. Oprócz nich, według respondentów, istotną szansą rozwoju produkcji ekologicznej jest spodziewany wzrost popytu powiązany z rosnącą świadomością ekologiczną i zmianą wzorców konsumpcji.

Większość uprzednio przedstawionych obserwacji dotyczących czynników zniechęcających do podjęcia produkcji ekologicznej znajduje potwierdzenie w ocenie barier jej przyszłego rozwoju (rys. 6). Dotyczy to zwłaszcza kosztów produkcji, możliwości sprzedaży i utrudnień biurokratycznych.

WNIOSKI

Potencjał wzrostu liczby gospodarstw ekologicznych oszacowano na 6,8-24,2% ogółu³. Wyniki badań przedstawione w tabeli 2 wskazują, że dla tak znaczącego rozwoju rynku żywności ekologicznej potrzebny jest wzrost cen lub/i zwiększenie stawek dotacji. Zważywszy na takie uwarunkowania, jak niska świadomość ekologiczna i konsumencka polskiego społeczeństwa [Bański 2006] oraz względnie niski poziom dochodów, nie należy się spodziewać wzrostu cen żywności ekologicznej w średniookresowej perspektywie. Co więcej, nie wydaje się to wskazane, ponieważ obniżyłoby popyt na rynku. Jego wzrost jest postrzegany jako istotna szansa rolnictwa ekologicznego. W opinii większości respondentów opłacalność produkcji ekologicznej jest niższa niż konwencjonalnej ze względu na obniżone plony, wysokie koszty i dużą pracochłonność. W tej sytuacji należy rekomendować wzrost stawek dotacji, który jest postulowany i oczekiwany przez większość badanych rolników. Powinien on iść w parze z usprawnieniem systemu certyfikacji i kontroli gospodarstw tak, aby ograniczyć możliwości obserwowanych dotychczas nadużyć w ubieganiu się o dotacje – np. fikcyjne uprawy, brak produkcji dostarczanej na rynek [Stalenga i Tyburski 2012]. Zwiększenie stawek dotacji w latach 2014-2020 było możliwe dzięki niektórym zmianom w ramach najnow-

³ Górna granica stanowi sumę udziałów odpowiedzi wskazujących na chęć przestawienia na produkcję ekologiczną oraz odpowiedzi, według których rolnicy są zainteresowani jej podjęciem, ale nie są jeszcze zdecydowani.

szej reformy WPR. Dotyczy to ekologicznego komponentu płatności bezpośrednich (tzw. *greening*) – który powinien „automatycznie” objąć rolnictwo ekologiczne – oraz nowego narzędzia odrębnego wsparcia rolnictwa ekologicznego w II filarze. Potrzebne byłoby jednak zwiększenie (w stosunku do lat 2007-2013) sumy wartości finansowania tego instrumentu i programu rolno-środowiskowo-klimatycznego (działań analogicznych do funkcjonującego obecnie PRŚ – obejmującego zbliżony zakres interwencji)⁴. Niestety, w wyniku ostatecznych ustaleń dotyczących poziomu i struktury finansowania WPR w Polsce nastąpi obniżenie wartości wsparcia ochrony środowiska. W najnowszej wersji PROW 2014-2020 (Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich) suma ta (nominalnie 1,03 mld euro ze środków UE, realnie 0,916 mld euro⁵) jest niższa o 53% w porównaniu do lat 2007-2020 (1,86 mld ze środków UE)⁶. Na wsparcie rolnictwa ekologicznego zaplanowano 63,63 mln euro rocznie w ujęciu nominalnym, czyli 56,5 euro w ujęciu realnym. W porównaniu z danymi IJHARS [Raport... 2011] z lat 2007-2010 oznacza to spadek o około 15%.

LITERATURA

- Bański J., 2006. Geografia polskiej wsi. PWE, Warszawa.
- European Council, 2013. Conclusions (Multiannual Financial Framework). European Council EUCO 37/13, Brussels.
- Liczba producentów ekologicznych, wg stanu na 31 grudnia 2012 r. w Polsce w podziale na województwa i w podziale na kategorie prowadzonej działalności. 2013. IJHARS, Warszawa.
- Kociszewski K., 2013. Ekologizacja polskiego rolnictwa a jego zrównoważony rozwój w warunkach członkostwa w Unii Europejskiej. Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław.
- Łuczka-Bakuła W., 2007. Rynek żywności ekologicznej. PWE, Warszawa.
- Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013. 2011. MRiRW, Warszawa.
- Projekt Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020 (PROW 2014-2020), 24 stycznia 2014 r. 2014. MRiRW, Warszawa.
- Raport o stanie rolnictwa ekologicznego w Polsce w latach 2009-2010. 2011. IJHARS, Warszawa.
- Rocznik Statystyczny Rolnictwa 2011. 2012. GUS, Warszawa.
- Rocznik Statystyczny Rolnictwa 2012. 2013. GUS, Warszawa.
- Runowski H., 2012. Rolnictwo ekologiczne w Polsce – stan i perspektywa. W: Z badań nad rolnictwem społecznie zrównoważonym (15). Red. J.S. Zegar. IERiGŻ, Warszawa, 38-78.
- Stalenga J., Tyburski J., 2012. Rolnictwo ekologiczne i wsparcie PROW w Polsce w okresie programowania 2007-2013, prezentacja podczas konferencji „Programy rolnośrodowiskowe – z korzyścią dla człowieka i środowiska”, organizowanej przez Polski Klub Ekologiczny we współpracy z MRiRW, Kluczbork.

⁴ Dla zachowania kapitału przyrodniczego wsi niewskazane byłoby zwiększenie dotacji dla rolnictwa ekologicznego kosztem ograniczenia finansowania innych działań rolnośrodowiskowych.

⁵ Zastosowano deflator – 1,1256, wykorzystywany przez Radę Europejską do porównań średniorocznych wartości z lat 2007-2013 i 2014-2020 [European Council 2013].

⁶ Obliczenia własne na podstawie danych MRiRW [Plan Rozwoju... 2011, Projekt... 2014].

**PERSPECTIVES OF ORGANIC AGRICULTURE DEVELOPMENT
IN THE LIGHT OF EMPIRICAL STUDY SURVEYED
AMONG CONVENTIONAL FARMS**

Summary. The aim of the paper is to evaluate the perspectives of development of organic food supply in Poland. The work contains the results of the nationwide survey which was carried out among conventional farms' owners. It was evaluated that – according to farmers' declaration – organic farms number can be equal to 6.8-24.2% of all Polish farms. The main incentives influencing conversion into organic farming methods are health and environment care, satisfaction from work and agri-environmental subsidies. The main identified barriers are limited sales possibilities, low profitability of production, high labour intensity, high production cost, and low yield. In a long run the development of organic market could be stimulated by the increase of demand. In the middle time period, there is a need for the increase of subsidies rates which should be combined with the improvement of certification and control system.

Key words: organic farming, ecological products markets

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 14.03.2014

Do cytowania – For citation: Kociszewski K., 2014. Perspektywy rozwoju rolnictwa ekologicznego w świetle wyników badań gospodarstw konwencjonalnych. J. Agribus. Rural Dev. 1(31), 59-68.